

mannu. Toda manija posnemanja je šla še dalje: skoraj vsa takratna mladina se je oblačila točno tako, kot je Goethe prikazal zunanost svojega Wertherja. In spet drugi so posnemali Goethejev slog in obliko romana v pismih. O teh piscih pač ne bi mogel reči, da so bili moderni, temveč so to bili modernisti.

Hočem reči: pesnik, pisatelj, ki polno in bujno živi svojo dobo in iz lastnega življenjskega občutja in iz občutja svoje dobe piše in ustvarja, ne more biti drugega kot sodoben, moderen. Duh dobe je kdaj tako močan, da se soroden slog pojavi istočasno na različnih koncih sveta, ne da bi se pesniki ali pisatelji neposredno poznali. Tak mogočen pojav je bila renesansa (Italija, Anglija, Evropa), romantika (Byron, Puškin, Heine, Hugo, Mickiewicz, Prešeren), realizem (Rusi, Francozi) simbolizem (Macterlinek, Cankar), ekspresionizem — futurizem (Marinetti, nemški ekspresionisti, Majakovski, Apollinaire, Podbevšek) itd. Toda mali in zamudniški narodi, kakršni smo Slovenci, poznajo tudi dobe zastoja, ko se pretrgajo široke vezi s kulturnim dogajanjem v velikem svetu, in zdrknejo kdaj za dolga desetletja v preteklost nazaj. Danes, ko se je svet skrčil in ko stopamo v svojem revolucionarnem družbenem razvoju v prvih vrstah svetovnega dogajanja, je fluktuiranje med nami in širokim svetom v polnem razmahu in zato si je težko zamisliti, potem ko vidimo, da so se naši upodabljajoči umetniki uvrstili med svetovno umetniško avantgardo in se močno in uspešno uveljavljajo na številnih mednarodnih razstavah — da bi prav besedna umetnost, ki ima v naši kulturi najstarejšo in najbogatejšo tradicijo, morala še dolgo capljati kot iz umetniškega občestva izločena pastorka daleč zadaj za sodobnim svetovnim literarnim dogajanjem in ustvarjanjem.

Vladimir Bartol

PREDVSEM KONKRETNOST

Eno je jasno: nov čas zahteva nov izraz.

Vsi dosedanji poizkusi, da bi prikazali naše sodobno življenje z realističnim pisanjem, so se končali bolj ali manj neuspešno; že zaradi obrtniških prijemov in osnovnega ustvarjalnega koncepta. Pisatelji z realističnimi prijemi so namreč še nadalje najrajši iskali snovi v kmečkem življenju, na vasi, kjer se je socialistična preobrazba pokazala v tej ali oni skrajnosti in se manifestirala v zunanjem dogajanju. Na tem področju so najlažje uporabili vse bogastvo svojega realističnega instrumentarija: pripoved s fabulo, lokalno obarvan jezik, te in take značaje itd. Toda socialistična preobrazba je pravzaprav notranje dogajanje. Povrh tega danes nepreklicno živimo v času, ko človekova dejavnost ne predstavlja več njegove globlje resnice, temveč najčešče samo zunanjo komponento njegove eksistenčne nujnosti. Realizem lahko sledi podzavesti, lahko obravnava predmete v njihovih presekih, vendar ne more več dati adekvatnega izraza našega življenja. Nekdaj je resda že z golo deskriptivnostjo vnašal v literaturo nove, širše aspekte življenja in s tem tudi sodobnejšo vsebino, toda danes je gola deskriptivnost premalo, premalo je tudi golo sociologiziranje in golo psihologiziranje, kajti človek skratka že dolgo ni več zgolj tisto, za kar ga predstavlja oficialna resnica

o njem. Človek je še nekaj drugega in tako naj bi bilo tudi v literaturi vedno še nekaj za njim, »nekaj zadaj«.

Skratka: nova vsebina zahteva novo obliko.

Naša sodobna proza je torej v znamenju iskanja, eksperimentiranja. Uveljaviti je treba racionalno na škodo iracionalnega, notranje na škodo zunanjega, miselno komponento na škodo čustvene in tezni tekst na škodo pripovednega. Vse bolj in bolj je očitno, da skuša naša sodobna proza po svojih mlajših predstavnikih najti umetniški izraz in pretresti najaktualnejše probleme s teznimi teksti. In vprašanje je, koliko se pri tem prevzema tuja filozofija, koliko se tuja spoznanja sprejemajo za svoja in nasilno presajajo v naš čas in naš prostor. Res da je Camus s svojim osnovnim filozofskim mottom (Kako naj postanemo svetniki brez Boga?) bolj naš kot francoski, toda za našo sodobno prozo prej ko slej še vedno ostaja odprto vprašanje, koliko je njena miselnost zares avtorjeva, koliko je zares naša in splošna. Vsa pomembnejša literatura je brez dvoma zrasla iz svojega časa in svojega prostora in tudi najboljši tezni teksti in filozofski romani izhajajo iz konkretne situacije: gospod Mersault je živel v Alžiru, hranil se je v restavraciji pri Celestu, v soboto popoldne si je ogledal film s Fernandelom v naslovni vlogi... Osebe v naši literaturi naj bi torej živele v Ljubljani ali v Mariboru, hranile naj bi se v »Ljudski kuhinji« ali v »Novem svetu«, posredno ali neposredno naj bi izražale naše misli in naša čustva. Umetniška resnica o našem življenju bo vsekakor zrasla iz konkretnosti in izpovedati jo bo treba s konkretnimi primeri iz našega življenja.

Torej predvsem konkretnost. In prav te je v naši sodobni prozi najmanj; vendar ne toliko zaradi odpora do banalne vsakdanjosti, kolikor zaradi dejstva, da je tudi pisatelj odtujen od sveta in od samega sebe, da tudi pisatelj preboreva bolezen sodobnega človeka. Danes se je teže objektivizirati kot kdaj koli. Če nič drugega, ob tej visoki diferenciaciji dela, ko je ključavničarju usojeno, da je samo še ključavničar, tudi pisatelju preti, da bo samo še pisatelj. Prozaist stežka dohiteva vse kompleksnejši aspekt življenja ali celo zaostaja za njim.

Naše sodobno pripovedništvo je bilo doslej vsekakor bolj pasiven izraz našega nemirnega časa; najčesče ga je samo proklamiralo. In nič čudnega: v prvih povojnih letih je naša umetniška resnica stopala v korak s politično resnico in je bila docela aktivistična. V vsesplošnem prevrednotenju se je človek oprijemal vsega, kar je bilo kolikor toliko trdnega, se opotekal za zunanji dogodki ali stal ob strani, ne da bi trezneje ocenil čas in prostor. Umetniška resnica je vplivala na življenje le, kolikor je bila pragmatistična. Starejša generacija pisateljev, ki je spremljala našo revolucijo od vsega začetka, je povsem razumljivo tudi njeno zmago sprejela za svojo in se po mišljenju mlajših preživela. Mlajša generacija je socialistično stvarnost sprejela kot uzakonjeno danost, ki ji ne dopušča iskrene dejavnosti, in se dostikrat skeptično obrnila tudi od Marxa. Toda čas je prinesel svoje. Danes je vsakomur jasno, da je ljudska perspektiva v socializmu, da Slovenci kakor tudi Jugoslovani prvič stopamo v korak z ostalo Evropo in se vključujemo v vsečloveško tvornost šele s socialističnim delovanjem. Mlajša generacija je sprejela v olajšanje »porazno« resnico, da na tej poti še ni vse končano, da se je človek še vedno dolžan bojevati in da ima še vedno svoj namen. Vendar zdaj ne gre več za Nietzschejevo nepomirljivost s stvarnostjo. Če

sploh kateri, potem velja imperativ ene izmed Marxovih tez o Feuerbachu: Vse, kar je, ni vredno svojega obstoja. Seveda ne v smislu negacije zaradi negacije, temveč zaradi nepomirljivosti do tega in takega življenja, ki terja od nas vedno novo in višjo vsebino.

Danes je vloga sodobnega pripovedništva v našem socialističnem prostoru in času optimistično vprašanje, na katerega bodo pisatelji odgovorili vsak zase.

Jaz, na primer, imam prijatelja. Svoj čas je šel s XIV. divizijo čez Štajersko. Zdaj že dalj časa dela v Statističnem uradu, zaradi zaslužka. Tam računa, za koliko odstotkov se je povečal lanski prinos pšenice po hektarju in kolikšen je letni prirastek goveje živine na Kozjanskem. V svojem osebnem življenju še svoj živi dan ni naletel na podobna vprašanja. Ne počuti se dobro in včasih bi rad s predloženimi številkami ukrenil kaj po svoje. Rad bi na primer opustil deljenje in namesto količnika poiskal skupni imenovalec. Drugič spet bi rad kakšno število, ki ga je dolžan pomnožiti, razstavil na prafaktorje. Toda nemara bi bil še pri tisti priči ob zaslužek. Povrh tega njegova nesreča ni samo njegova. A ljudje ga kljub vsemu ne poznajo in marsikomu sem dolžan pisati o njem.

Marjan Rožanc